

УДК 355.482(497.6)"1994/1995"
341.322.5(497.6)"1994/1995"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2023.1.nik.185-218>

Оригинални научни рад/Original scientific paper

Примљен/Received: 6. 9. 2022.

Прихваћен/Accepted: 23. 3. 2023.

Коста НИКОЛИЋ

Институт за савремену историју, Београд

kostasnikolic@yahoo.com

„Досије Маркале“.

Студија случаја два гранатирања Сарајева 1994. и 1995. године

Апстракт: У тексту се разматрају два гранатирања сарајевске пијаце Маркале, 1994. и 1995. године. У оба случаја погинуо је велики број цивила, а за то су оптужене снаге Војске Републике Српске. После другог инцидента, уследили су и ваздушни удари НАТО алијансе по српским положајима око Сарајева. У тексту се, на основу доступне грађе, критички преиспитују сва сведочанства о овим догађајима и трага за одговором на питање шта се тачно догодило. Расположива документација и „најбоља истраживачка намера“ не омогућавају, међутим, недвосмислен закључак о томе ко је одговоран за оба гранатирања.

Кључне речи: Маркале, Сарајево, Војска Републике Српске, Армија Босне и Херцеговине, УНПРОФОР, Јасуши Акаши, Ратко Младић, Мајкл Роуз, Руперт Смит

„Маркале I“ – 5. фебруар 1994. године¹

Описујући рат у Сарајеву, искусни енглески новинар Мартин Бел (М. Bell)² је 7. фебруара 1996. пред Трибуналом у Хагу изјавио: „Уколико

1 Од радова који овом проблему приступају из различних углова, правдају или оспоравају оновремене политичке квалификације или дају накнадна објашњења видети: Bill Clinton, *Moj život*, (Zagreb: Ljevak, 2004); Lewis McKenzie, *Peacekeeper, The Road to Sarajevo*, (Vancouver–Toronto: Douglas & McIntyre, 1993); Madeline Albright, *Madam Secretary, A Memoir*, (New York: Miramax Books, 2003); Michael Rose, *Fighting for Peace, Bosnia*, (London: The Havill Press, 1998); Richard Holbrook, *To End the War*, (New York: Random House, 1998); Roupert Smith, *The Utility of Force*, (London: Penguin Books, 2007); Steven L. Burg, Paul S. Shoup, *The War in Bosnia Herzegovina. Ethnic Conflict and International Intervention*, (New York: M. E. Sharpe, Armonk, 2000); Wesley K. Clark, *Waging Modern War: Bosnia, Kosovo, and the Future of Combat*, (New York: Public Affairs, 2002); Војан Димитријевић, *Генерал Младић и војска Републике Српске*, (Београд: Catena Mundi; Институт за савремену историју, 2019).

2 Бел је на Би-Би-Сију радио од 1962, а током своје каријере извештавао је о бројним ратовима: у Нигерији 1967, Арапско–израелском рату 1967–1973, у Родезији 1972,

је постојао општи образац вођења борби у Сарајеву током целе опсаде, онда се он састојао у томе што би Муслимани нападали изнутра ручним наоружањем и пешадијом, на шта би Срби одговарали артиљеријом, јер се у томе огледала њихова снага. Свет је сходно томе стекао утисак да је Сарајево било под сталним, ни од кога испровоцираним бомбардовањем. Међутим, ратовале су обе стране. Чак бих рекао да су Муслимани имали политички интерес у провоцирању Срба како би ови употребили тешку артиљерију. Па ипак, терет бомбардовања пао је на цивиле ухваћене у клопку у самом граду“.³

У трећу ратну годину Сарајево је ушло без битнијих промена на фронту ни у свакодневном животу његових становника. Савет безбедности Уједињених нација је 7. јануара 1994. усвојио посебну изјаву о рату у Босни и Херцеговини. У њој је осудио сва ратна дејства у заштићеним зонама, пре свега у Сарајеву⁴: „Нарочито се строго осуђује стални војни

Ел Салвадору 1982–1983, Никарагви 1983–1985, Заливском рату 1991, Словенији и Хрватској 1991. и у БиХ од 1992. до 1995. године.

- 3 Уједињене нације. Судски списи Међународног кривичног трибунала за бившу Југославију (United Nations ICTY Court Records), <https://icr.icty.org/bcs/defaultb.aspx> и Обједињен судски списи (Unified Court Records), <https://ucr.irmct.org/> (даље: Трибунал). Предмет: ИТ–95–5/18. Радован Караџић, Ратко Младић, доказ Д00921.
- 4 Резолуцијом 824 Савета безбедности Уједињених нација усвојеном 6. маја 1993. Сарајево је добило статус заштићене зоне. У резолуцији је посебно напоменуто да је Сарајево „мултикултурни, вишенационални и мултиконфесионални центар који је пример одрживости суживота и међусобних односа свих заједница“ (Трибунал: Караџић, Младић, доказ П00984.Б). Савет безбедности је потом 4. јуна 1993. усвојио Резолуцију 836 којом је УНПРОФОР (United Nations Protection Force) овлашћен да предузме све неопходне мере, укључујући и силу, како би спречио нападе на заштићене зоне „од било које стране“. Чланице УН могле су, уз дозволу Савета безбедности и у сарадњи с генералним секретаром, да „делујући на националном нивоу или преко регионалних организација“, користе своје ваздушне снаге за подршку УНПРОФОР-у. Иако је употреба силе повезана с фразом „делујући у самоодбрани“, поједине чланице УН су ту одредбу посматрале у „ширем контексту“ (Трибунал: Предмет ИТ–05–88/2. Здравко Толимир, доказ Д00122.Б. „Ситуација у Босни и Херцеговини. Извештај генералног секретара Уједињених нација у складу са резолуцијом Генералне скупштине 53/55, 15. новембар 1999“ [даље: Извештај генералног секретара УН], 36–38). Тако су „отворена врата“ за ангажовање НАТО снага у Босни и Херцеговини, а као спорно питање у односима УН и НАТО, све до краја рата остала је разлика између „блиске ваздушне подршке“ као ограниченог и дефанзивног средства у оквиру кога се ваздушни напади користе за заштиту припадника УН снага у условима непосредног напада, и „ваздушних удара“ који представљају офанзивно средство и могу да се користе и против циљева који су далеко од ратних дејстава у сврху постизања неког ширег војног или политичког циља.

притисак, као и непрекидно бомбардовање главног града од стране српских снага. Савет захтева да се одмах престане са нападима на Сарајево, који су довели до великог броја цивилних жртава, озбиљно нарушили основне функције и погоршали ионако већ озбиљну хуманитарну ситуацију. [...] Савет безбедности позива све стране да престану са нападима широм Босне и Херцеговине и да поштују обавезе које су прихватили“⁵

Од јануара 1994. јапански дипломата Јасуши Акаши био је специјални представник генералног секретара Уједињених нација у Босни и Херцеговини (и Хрватској).⁶ Истовремено је 24. јануара на место команданта УНПРОФОР-а постављен британски генерал Мајкл Роуз (Sir Michael Rose). Његов мандат трајао је до 23. јануара 1995. године.

Када је 6. октобра 2010. сведочио пред Трибуналом у процесу против Радована Караџића, генерал Роуз је рекао да је Сарајево, када је он стигао на своју дужност, било готово у средњовековном стању. Није било струје ни воде, снабдевање храном било је крајње оскудно, а гранатирање и снајперска ватра с положаја Војске Републике Српске били су свакодневни. Покушај да умањи невоље становништва и смањи број жртава били су разлози за његове честе сусрете с Караџићем и другим личностима политичког и војног врха Републике Српске. Срби су, говорио је британски генерал, почетком 1994. били заинтересовани за успостављање мира, како би „зацементирали“ постојеће стање, што је значило да задрже 70 процената територије Босне и Херцеговине, које су заузели и држали под контролом. У тој ситуацији, САД и НАТО су подржавали Муслимане и Хрвате да не прихвате мир под неповољним условима.⁷

5 Трибунал: Предмет: ИТ-04-81. Момчило Перишић, доказ П02475.Б.

6 О Акашијевој мисији Виктор Андрејев, координатор у Служби за цивилне послове при команди УНПРОФОР-а, разговарао је 18. јануара, на Јахорини, с генералом Младићем. Он је у свом дневнику забележио шта је Андрејев рекао: Акаши је врло упоран, има искуство из Камбоџе, он ће бити главни, никада није био у бившој Југославији, а чим је дошао, посетио је Сарајево и Пале („ово су позитивне промене“), као и да жели да се састане са Младићем. Андрејев је рекао и да Муслимани желе да испровоцирају интервенцију НАТО-а, да „знају да ће оно што сада добију имати за историју, осећају се први пут као народ, имају висок морал, пребацују своје снаге да би „заузимали комад по комад од Хрвата“, као и да им Американци још нису рекли „стани – доста“ (Трибунал: Караџић, Младић, доказ П01485.Б).

7 „Majkl Rouz na klupi za svjedoke“, <https://www.dw.com/bs/majkl-rouz-na-klupi-za-svjedoke/a-6082213>. – Мисли се на мировни план Уједињених нација и Европске уније који су моделирали Дејвид Овен и Торвалд Столтенберг, копредседници Међународне конференције о бившој Југославији. О том плану опширније видети: Kosta Nikolić, „Unija tri republike. Mirovni plan za Bosnu i Hercegovinu iz 1993. godine“, *Istorija* 20. veka 1/2022.

У Сарајеву су се низали инциденти. Током 4. фебруара, око 11.30 сати, већу групу цивила који су чекали на поделу хуманитарне помоћи у стамбеном насељу Добриња (у улицама Михајла Пупина, Ослободилаца Сарајева и подземној гаражи) погодила је салва од три минобацачке гранате од 120 mm. Том приликом погинуло је девет особа, а 23 су рањене.⁸ Генерал Станислав Галић, командант Сарајевско-романијског корпуса ВРС,⁹ истога дана је обавестио Главни штаб да УНПРОФОР није уложио никакав протест због тога, „а провјером је утврђено да по рејону Добриње није отворана ватра“.¹⁰ Тим Војних посматрача УН за Сарајево (United Nations Military Observers) у свом је извештају од 4. фебруара јавио о артиљеријским ударима у Сарајеву, „али извор експлозија није могао да се припише ни босанској, ни страни војске босанских Срба“.¹¹

Током 5. фебруара на аеродрому у Сарајеву одржан је састанак све три зарађене стране. Непосредно пре почетка састанка, на Пале је дошао генерал Бо Пелнас (Bo Pellnäs), шеф Војних посматрача УН и војни саветник Овена и Столтенберга. Николи Кољевићу, потпредседнику Републике Српске, пренео је Столтенбергову поруку да што пре треба спровести администрацију УН над Сарајевом што је било у српском интересу, не само као почетак мировног процеса већ и због велике медијске пропаганде против Срба: „На вама је да спакујете сарајевски пакет, а у том случају имаћете предност првих, оних који су дали понуду, па чак и ако се нешто буде мењало, мењаће се на основу вашег плана“.¹²

8 Трибунал: Предмет ИТ–98–29–I. Станислав Галић, доказ П2247Б. Записник о увиђају истражног судије Зденка Етеровића од 4. фебруара 1994. године.

9 Станислав Галић (1943). За команданта СРК постављен 31. августа 1992. указом Радована Караџића (Трибунал: Перишић, доказ Д00294). У чин генерал-мајора унапређен 31. децембар 1992. такође Караџићевим указом (Трибунал: Перишић, доказ П01879). На дужности команданта СРК био је до 12. августа 1994. године.

10 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д01515. – Према извештају о криминалистичко-техничком прегледу места пада граната који је 5. фебруара саставио Мирза Сабљица, гранате су долетеле из правца исток и исток–североисток где се налази Лукавица, „тачније зграде Енергоинвеста“ (Трибунал: Галић, доказ П2247А). На основу ове информације, Центар служби безбедности Сарајево (Станица јавне безбедности Нови Град) закључио је да је гранате „са својих положаја из Лукавице испалио агресор“, односно српске снаге. Ту аргументацију прихватио је и Трибунал у Хагу на суђењу генералу Галићу (Трибунал: Галић. Оптужница од 24. априла 1998. и прва пресуда од 5. децембра 2003).

11 Трибунал: Предмет ИТ–09–92. Ратко Младић, доказ П00542.Б.

12 Nikola Koljević, *Stvaranje Republike Srpske. Dnevnik 1993–1995*, Knjiga 1, (Beograd: Službeni glasnik, 2008), 392.

Састанак на аеродрому почео је у 11.00 сати. Током састанка, у собу је изненада ушао Харис Силајдић, председник Владе Босне и Херцеговине, „и ледено мирно саопштио да се разговори прекидају овог тренутка, јер је управо на сарајевској пијаци Маркале направљен масакр у којем је погинуло и рањено можда и стотину људи“.¹³ Према изворима МУП-а Босне и Херцеговине, на пијацу Маркале, у улици Маршала Тита у општини Стари Град, пала је једна минобацачка граната калибра 120 mm. Граната је око 12.30 испалена са српских положаја у селу Мрковићи. Погинуло је 67 грађана, док је око 200 лакше и теже рањено.¹⁴ Касније је навођено да су рањена 144 лица.

Генерал Галић је истог дана јединицама Сарајевско-романијског корпуса издао следећу наредбу: „У последње време, и поред изричитих наређења, поједине јединице појединци и послуге артиљеријских оруђа самоиницијативно, без одобрења, отварају ватру по урбаном делу Сарајева без потребе, које немају никаквих ефеката. С обзиром да је Сарајево центар медијске светске пажње и да свако дејство изазива контра-ефекте и користи се у пропагандне сврхе против Срба, а у циљу спречавања самовоље и потпуне контроле над дејствима према Сарајеву, строго забрањујем отварање ватре према урбаном делу града без посебног наређења команданта корпуса, сем у случају ако наши положаји буду угрожени, а живот бораца буде доведен у питање. Ово наређење односи се искључиво на урбани део града, а не односи се на околна узвишења“.¹⁵

На документу не постоји временска одредница (сат и минут), па не знамо да ли је наређење издато пре или после гранатирања пијаци Маркале, или се можда односило на гранатирање извршено претходног дана, што би помогло да се закључи да ли су то урадили припадници СРК или неко други.

У првом извештају УНПРОФОР-а наведено је да је граната ударила у дрво штанда, па је било веома тешко спровести анализу: „Домет је кратак, ватра отворена под ниским углом. Гранатирање веома прецизно и припремљено“.¹⁶

Током 5. фебруара, у периоду од 13.25 до 16.00 сати, сарајевска полиција извршила је криминалистичко-технички преглед места пада артиљеријског пројектила. Вештак је поново био Мирза Сабљица. Он

13 *Isto.*

14 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д00892. – Списак погинулих и рањених доступан на: Трибунал: Караџић, Младић, доказ П02047.

15 Трибунал: Караџић, Младић, доказ П05970.

16 Трибунал: Перишић, доказ Д00666.Б.

је у свом извештају закључио да постоји шест рејона могућих испаљења пројектила, да се један налази на територији под контролом Армије БиХ, а осталих пет на „агресорској страни“.¹⁷

Генерал Манојло Миловановић, начелник Главног штаба ВРС, истога дана хитно је писао генералу Роузу и тражио да се формира мешовита комисија војних експерата из ВРС, УНПРОФОР-а и Армије БиХ која ће, најкасније до 8 сати ујутру 6. фебруара, отпочети с утврђивањем балистичких и свих других околности под којима је дошло „до несреће и пронаћи страну која је извршила злочин“. Миловановић је саопштио да је то потребно јер је муслиманска страна оптужила ВРС за дејство по градском језгру Сарајева: „Рад мешовите експертне војне комисије мора бити документован (ТВ камера, фото снимак, скице, шеме) са свим неопходном чињеницама и подацима. О сазнањима и налазима комисије, одмах по завршетку рада, мора се упознати светска јавност. Главни штаб ВРС ће са своје стране омогућити све услове за несметан рад комисије. Уколико не прихватите наш захтев, Главни штаб ВРС ће прекинути сваку сарадњу са УНПРОФОР-ом и хуманитарним организацијама док се случај објективно у потпуности не разјасни и са истим не буде упозната светска јавност. Истовремено ћемо блокирати све покрете хуманитарних организација и свих страних држављана преко територије Републике Српске који су најављени и планирани од 07.02.1994. па на даље. Господине генерале, молимо хитно Ваш одговор по овом захтеву, а по могућности најкасније до 18.00 часова 05.02.1994. године“.¹⁸

Пошто одговор није стигао у захтеваном року, генерал Миловановић је 5. фебруара телефоном позвао команду УНПРОФОР-а у Кисељаку и разговарао с генералом Ремзијем (Major General Angus Iain Ramsay), начелником штаба ове команде. Он му је саопштио да муслиманска страна одбија да учествује у формирању и раду заједничке комисије експерата. Миловановић је потом саопштио да је Главни штаб ВРС „изненађен недовољним инсистирањем команде УНПРОФОР-а“ према Муслиманима како би се дошло до „праве истине“ и о томе обавестила светска јавност „која је огорчена и ужаснута овим масакром“ и за који се, без доказа, поново оптужују Срби: „Пошто муслиманска страна одбија да учествује у раду мешовите експертске војне комисије, Главни штаб ВРС је уверен да је она планирала и реализовала овај стравични масакр. Због тога ВРС

17 Трибунал: Караџић, Младић, доказ П01973. Извештај од 8. фебруара 1994. године.

18 Трибунал: Галић, доказ Д137.

категорички одбацује и не прихвата било какву умешаност и одговорност за овај тешки злочин“.¹⁹

У команди СРК 6. фебруара је одржан састанак између Радована Караџића, генерала Милана Гвера (помоћник генерала Младића за морал, верске и правне послове) и представника УНПРОФОР-а, што је забележио пуковник Драгомир Милошевић, заменик команданта СРК: „Резултати разговора нису нам познати“.²⁰ Исти коментар о том састанку оставио је и генерал Галић, такође у извештају од 6. фебруара. Галић је закључио и да ће „непријатељ вероватно појачати дејство према нашим снагама и настојат ће да изврши одмазду над нашим становништвом послије масакра цивила на пијаци у Сарајеву“.²¹

Слике крвопролића обишле су свет и за то су одмах оптужени Срби. Према наводима из извештаја Кофија Анана²² Генералној скупштини Уједињених нација од 15. новембра 1999, представници САД, Велике Британије и Француске у Савету безбедности тражили су од генералног секретара да подржи акцију НАТО-а. Бутрос Гали се сложио и од председника Савета безбедности тражио да изврши хитну припрему за извођење ваздушних удара како би се спречили слични напади у будућности. Манфреду Вернеру, генералном секретару НАТО-а,²³ писао је 6. фебруара следеће: „Био бих захвалан ако бисте могли да предузмете потребне кораке како би у што краћем року била донета одлука Северноатлантског савета [North Atlantic Council] да се овласти главнокомандујући Јужног крила НАТО-а²⁴ да на захтев Уједињених нација покрене ваздушне ударе на артиљеријске или минобацачке положаје у Сарајеву или око њега, за које УНПРОФОР утврди да су одговорни за нападе на цивилне циљеве у том граду“.²⁵

19 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д02183.

20 Трибунал: Караџић, Младић, доказ П05971. – Милошевић је 6. јула 1993. постављен за начелника штаба и заменика команданта СРК. Наследио је генерала Галића на дужности команданта СРК.

21 Трибунал: Караџић, Младић, доказ П05972.

22 Кофи Анан (Kofi Annan, 1938–2018), политичар из Гане. У овом периоду био је помоћник генералног секретара Уједињених нација за мировне операције. Био је у два мандата (од 1. јануара 1997. до 31. децембра 2006) генерални секретар УН.

23 Манфред Вернер (Manfred Hermann Wörner). Генерални секретар НАТО од 1. јула 1988. до 13. августа 1994. године.

24 Амерички адмирал Лејтон Смит (Leighton Warren Smith Jr.). Од 1994. био је врховни командант поморских снага САД за Европу и НАТО снага за Јужну Европу.

25 Извештај генералног секретара УН, 52.

Међутим, генерал Роуз је био против тога јер би Уједињене нације могле да буду увучене у рат. Роуз је убеђивао и владу у Лондону да не подржи ширу употребу ваздушне силе НАТО-а која би за циљ имала да се Срби присиле да седну за преговарачки сто: „Касније је описао да је интервенисао када је помислио да се један виши министар у његовој влади, под притиском Американаца и НАТО-а, озбиљно колеба у погледу ваздушних удара“.²⁶

Караџић је 7. фебруара упозорио Главни штаб ВРС да на муслиманске провокације српска страна одговара неадекватно, „некад и по 20 до 30, па и по 70 пута више. Међународна заједница нам не замера што одговарамо, већ што је степен одмазде вишеструко претеран. Осим тога, Муслимани нас провоцирају да узалуд трошимо муницију. Муслиманска страна веома вешто приписује нама своје артиљеријско дејство по граду, што нам наноси огромну штету и прети губитком државе“.²⁷

Због тога је Караџић наредио да се уведе најстрожија контрола одмазде на провокације, да се одговара само „кад смо угрожени“ и кад постоји потпуно војничко оправдање: „Одговарати само по војним циљевима и искључиво по наредби команданта, те одговарати адекватно провокацију у односу 1:1. Искључити било какву могућност гранатирања изван контроле. Контролисати понашање и кажњавати преступе, хитно и најстрожије, по закону“.²⁸

У извештају од 9. фебруара Виктор Андрејев је навео да је граната на Маркале испаљена из правца североистока, са места у близини линије фронта: „У Сарајеву је овај инцидент подстакао одлуку да се рат настави док Срби не буду побеђени. У иностранству, страни лидери поново говоре о ваздушним нападима на артиљеријске положаје Срба чиме даље охрабрују босанску владу да настави борбу за ‘праведан мир’. Српске вође поричу да су њихове снаге испалиле гранату која је изазвала масакр. [...] Није било могуће са сигурношћу потврдити да је граната испаљена са српског положаја. Међутим, овај напад је био сличан нападу који је изведен дан раније када су српски артиљерци проузроковали 28 жртава испаливши минобацачку гранату на људе који су чекали у реду за хуманитарну помоћ. Након масакра, Председништво БиХ поново је тражило да се бомбардују српски артиљеријски положаји који окружују Сарајево. Дан након масакра, генерални секретар Уједињених нација званично

26 Исто.

27 Трибунал: Караџић, Младић, доказ П00846.

28 Исто.

је затражио од НАТО да покрене акцију офанзивних ваздушних напада. Председник САД Клинтон је 7. фебруара изјавио да се српска опсада Сарајева мора прекинути уз коришћење свих неопходних средстава, укључујући и ваздушне нападе. [...] Босански Срби су веома лоше поступили у вези са масакром на сарајевској пијаци. Прва реакција Главног штаба српске војске била је претња да ће блокирати сву хуманитарну помоћ за БиХ уколико се међународном истрагом Срби не ослободе одговорности за масакр. Следећег дана, подстакнути међународним реакцијама, Срби су свој став окренули за 180 степени. [...] Караџић је 7. фебруара упутио полуотворену претњу да ће извршити напад на особље УНПРОФОР-а уколико НАТО буде вршио ваздушне нападе у циљу прекидања опсаде Сарајева. Ова претња је изазвала љутите реакције Велике Британије и Француске, а то су биле две земље које су увек биле невољне да пристану да се против Срба употреби сила. Касније, у писму председницима Русије и САД, Срби су тврдили да су муслиманске власти починиле ‘трајаву превару’ тако што су на пијаци донели тела раније мртвих људи. У истом смислу, председник Скупштине [Момчило] Крајишник је тврдио да доста тела која су приказана телевизији у ствари нису људска тела него лутке које су обучене тако да изгледају као да су жртве гранатирања. [...] Чак и припадницима најлојалније подршке Срба у међународној заједници било је врло тешко да им помогну. Русија је предложила да се Сарајево одмах стави под контролу УН, што би представљало алтернативу бомбардовању српских положаја. До краја седмице Срби су били у тешком положају с обзиром да је могућност НАТО напада била све извеснија. Тиме што су одбијали УНПРОФОР-у право да постави своје особље на територију која је под њиховом контролом, Срби су изгубили своје најјаче оружје – могућност да НАТО снаге користе као таоце. [...] НАТО је 9. фебруара поставио ултиматум босанским Србима у коме је захтевао да у року од 10 дана повуку своје тешко наоружање са положаја око Сарајева или ће бити суочени са војном акцијом“.²⁹

Генерал Роуз је 9. фебруара организовао састанак представника ВРС и Армије БиХ и позвао их да подрже споразум у четири тачке. Споразум је укључивао прекид ватре, повлачење тешког наоружања на удаљеност од 20 километара (Зона потпуног искључења борбених дејстава), постављање војника УНПРОФОР-а дуж линије сукоба и успостављање заједничке комисије за праћење спровођења споразума. Срби су одмах пристали, делом и због претње ваздушним ударима. Представници Ар-

---

29 Трибунал: Караџић, Младић, доказ П00826.Б.

мије БиХ су оклевали, али им је генерал Роуз саопштио да прво испитивање кратера бомбе на пијаци које је извршио УНПРОФОР указује на то да је бомба испалена са босанске стране борбених линија, па су и они прихватили споразум. Истога дана генерални секретар НАТО-а обавестио је генералног секретара УН да је Северноатлантски савет позитивно одговорио на захтев да се одобре ваздушни удари ради спречавања даљих напада на Сарајево. Савет је затражио да се у року од 10 дана српско тешко наоружање повуче или прегрупише и стави под контролу УНПРОФОР-а на удаљеност од најмање 20 километара од центра града (Зона искључења Сарајево). Такође је од владе у Сарајеву затражио да своје наоружање стави под контролу УНПРОФОР-а.³⁰

Генерал Миловановић: „Први дан преговора 8. фебруара не успева, јер муслиманска делегација не долази, а сутрадан генерал Роуз, поле вишечасовне јурњаве по Сарајеву, успева да ‘приведе’ муслиманску делегацију на челу са генералом Јованом Дивјаком, Србином.³¹ У делегацији су још и генерал Хајрулаховић, звани Талијан,³² и Фикрет Муслимовић, главни безбедњак у тзв. Армији БиХ [начелник Управе безбедности штаба Врховне команде]. Фикрета је Роуз прво одстранио из сале због патика, па кад је негде пронашао ципеле, успели смо да се договоримо да извучемо сву артиљерију од града на 20 километара и, пошто су Муслимани надмоћнији у живој сили, њихова пешадија ће бити повучена у касарне“.³³

Радован Караџић је на седници Скупштине Републике Српске одржаној 24. и 25. марта 1994. саопштио да је српска страна прихватила споразум после интервенције Русије и Србије, као и да Срби нису криви за гранатирање Маркала: „Јасно је и недвосмислено читавом свијету саопштено и такорећи доказано да је то извршено од стране Муслимана. Ми знамо да је тамо било којекаквих лутака и старих лешева из размјене муслиманске војске са хрватском војском која се десила неколико дана прије тога, но било је заиста погинулих и рањених у том тренутку и ми

30 Извештај генералног секретара УН, 52–53.

31 Дивјак је од 8. јуна 1993. био заменик команданта Главног штаба Армије БиХ. Командант Главног штаба био је генерал Расим Делић.

32 Мустафа Хајрулаховић (1957–1998). Завршио је Војну поморску академију у Сплиту, а школовао се и у Италији, па отуда и надимак. Из ЈНА је, у чину капетана корвете, дезертирао 1991. и прикључио се Армији БиХ. Од 1. септембра 1992. до 18. јула 1993. био је командант 1. корпуса Армије БиХ.

33 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д02149.

смо, по правилу и обичају, одмах оптужени да смо то учинили и то је родило многе проблеме“.³⁴

Даље је рекао да је 6. фебруара с Акашијем договорено да „умиримо сарајевско ратиште“, па је српска војска обуставила војне активности и тешко наоружање ставила под контролу УНПРОФОР-а. Када су уследиле НАТО претње, уз помоћ Виталија Чуркина (заменик министра иностраних послова Русије и специјални представник председника Бориса Јељцина у мировним преговорима за бившу Југославију), направљен је компромис. Он је донео поруку председника Јељцина председнику Милошевићу „и нама овдје да се Руси умјешају, односно да Руси гарантују прекид ватре и ми смо онда дошли у ситуацију да тај предлог прихватимо и на тај начин смо, поред Америке, на широка врата увели и Русију у решавање овог проблема, већ знате како је даље то било“.³⁵

Током 10. фебруара одржан је први састанак мешовите војне комисије на коме се расправљало о споразуму потписаном дан раније. Према извештају Виктора Андрејева, главна тема састанка било је размештање УНПРОФОР-а на кључним подручјима у и око Сарајева. Договорено је тренутно размештање УН снага на локацијама од кључног значаја. Српска делегација је нагласила да није овлашћена да одлучује о томе с којих локација треба да почне повлачење тешког наоружања нити где да се оно, под надзором УНПРОФОР-а, прикупља. Делегација БиХ је истакла да би се тешко наоружање могло сакупити у касарни „Маршал Тито“ и потврдила је да је спремна за покрет након што Срби почну с повлачењем: „Тражена је и брза акција повлачења српске тешке артиљерије која преостане по истеку рока од 10 дана који је дао НАТО. Обавезали су се и да ће се придржавати прекида ватре и изразили спремност да покажу добру вољу када започне процес повлачења. Атмосфера на састанку била је мирна и пословна. Могуће је да у новим околностима Срби још нису у потпуности разрадили своју стратегију и да ће покушати да добију на времену. Од основне важности за УНПРОФОР јесте да задржи темпо одржавања

34 Трибунал: Караџић, Младић, доказ П01388. Магнетофонски снимак са 39. седнице Народне Скупштине Републике Српске одржане 24. и 25. марта 1994. на Палама.

35 Исто. – Генерал Младић у свом дневнику бележи да је састанак код Милошевића одржан 17. фебруара, да је на састанку био Чуркин, да је Милошевић рекао да је добио писмо од Јељцина у коме је тражио да Срби повуку оружје, а да ће Руси држати положаје око Сарајева, што је потврдио и Чуркин (Трибунал: Караџић, Младић, доказ П01485.Б). У наредних неколико дана, руски батаљон УНПРОФОР-а дошао је из Хрватске и распоредио се на Грбавици.

преговара, да изврши притисак на стране да се придржавају својих обавеза и да почне повлачење тешког наоружања³⁶

Споразум потписан 9. фебруара спровеле су и поштовале обе стране, уз уобичајене покушаје опструкције. Иако борбена дејства нису окончана у потпуности, дошло је до значајног смањења броја оружаних инцидената и стабиловања линија сукоба. Виктор Андрејев је 17. фебруара известио да НАТО претње да ће користити ваздушне нападе уобичава понашање и Срба и Муслимана, да је Сарајево први пут од почетка рата мирно и да је тренутно примирје, упркос великим разликама између страна око тога шта се од њих очекује да конкретно ураде, најефективније од свих до тада постигнутих: „Већином муслиманска, босанска влада, ношена таласом међународне подршке, заузима чвршћу линију у мировним преговорима. Срби су кооперативнији више него икада пре. Тешко оружје мирује, а велики број проблема који су дуго постојали се решио. [...] Околности које окружују масакр који се догодио на сарајевској пијаци 5. фебруара остају нејасне. УНПРОФОР је спровео другу и детаљнију истрагу инцидента. Међутим, резултати истраге остају да је немогуће одредити са које је стране борбене линије испалена граната. [...] Са војног аспекта, Срби су тихи у последње време“³⁷

УНПРОФОР је 17. марта 1994. договорио споразум о слободи кретања, па је отворено више „плавих путева“ којима је могао да се креће ограничен број цивила с обе стране. Споразум су потписали Момчило Крајишник и Хасан Муратовић.³⁸ За цивилни саобраћај је отворен мост „Братство и јединство“ и путеви Лукавица–Илица, Сарајево–Високо (преко Вогошће) и Добриња–Бутмир. УНПРОФОР је требало да контролише комуникације и обезбеди да се било какав војни материјал не преноси преко аеродрома.³⁹

36 Трибунал: Караџић, Младић, доказ П02121.Б. Извештај од 10. фебруара 1994. године.

37 Трибунал: Караџић, Младић, доказ П00827.Б. – Како би поправио однос са Уједињеним нацијама, Радован Караџић је 18. фебруара 1994. с Акашијем потписао споразум о неограниченом кретању верификационих патрола УНПРОФОР-а по целој Зони искључења Сарајево од 20 километара, у пратњи официра за везу ВРС „кад год је то могуће“. УН патроле за проверу могле су да се крећу без задржавања само уз претходну најаву код ВРС, а између УНПРОФОР-а и ВРС успоставиће се директна и стална веза. Припадници УНПРОФОР-а (одреди између 20 и 30 војника) вршиће надзор на седам пунктова за премештање тешког наоружања о којима је постигнут заједнички договор (Трибунал: Караџић, Младић, доказ П01820.Б).

38 Министар у влади БиХ и председник Комитета за односе са Уједињеним нацијама.

39 Трибунал: Караџић, Младић, доказ П05252.

Хуманитарна ситуација у Сарајеву значајно се побољшала у периоду од неколико месеци и „одређени степен нормалности се вратио у живот града“.⁴⁰

Ко је крив?

Како смо већ навели, у извештају генералног секретара УН од 15. октобра 1999. тврди се да је генерал Роуз желео да изврши притисак на муслиманску страну, па им је саопштио да су они извршили гранатирање Маркала. Дејвид Овен пише да је Роуз био бесан после неуспешног састанка од 8. фебруара, да је отишао код генерала Дивјака како би га убедио да се преговори наставе, да му је рекао како је управо добио „техничку информацију“ која указује да минобацачка граната није долетела из подручја под контролом Срба, а ако се та информација „пусти у јавност“, НАТО састанак имаће другачији завршетак. Овен пише и да је он знао да је Роуз истога дана главној команди УН снага у Загребу послао извештај у којем је стајало да је граната могла бити испалена с положаја босанске војске и да се истрага наставља: „Надаље, један је виши балистички стручњак у Загребу проучио карту могућих путања коју су израдили УН истражитељи у Сарајеву, рекавши како вјерује да кут под којим је граната погодила кров штанда на тржници указује да је точка с које је испалена вјеројатније удаљена 1.100–2.000 метара од мјеста удара, а не између 2.000 и 3.000 метара, што би могло указивати да је граната испалена с положаја босанске војске. Када су ове експлозивне информације стигле до сједишта УН у Њујорку, учињено је све како би се ограничио број особа којима су биле доступне с намјером да се смање изгледи да ће процурити у тисак. Невоља је била у томе да су информације биле познате пуно ширем кругу припадника УН у Сарајеву, те да је постојала велика вјеројатност да ће допријети до Руса и босанских Срба. Прикривање од стране УН било би изузетно штетно у свијетлу крајње параноје и огорчења што су га осјећали Срби због чињенице да им се приписивала одговорност за нешто што су и даље тврдили да нису учинили. Ипак, основни проблем опсаде Сарајева и даље је захтијевао да покушамо зауставити гранатирање, а чињеница да су Муслимани можда пуцали у свој властити народ како би изазвали НАТО да ступи на сцену и бори се на њиховој страни, што је био један од њихових давнашњих циљева, није мијењала потребу за превентивним дјеловањем“.⁴¹

40 Извештај генералног секретара УН, 54.

41 David Owen, *Balkanska odiseja*, (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1998), 314–315.

Бутрос Гали је 10. фебруара Ворену Кристоферу, америчком министру спољних послова, рекао да га је Акаши обавестио да су минобацачку гранату „можда испалили“ Муслимани како би подстакли НАТО интервенцију. Кристофер је одговорио „да су они видели многе обавештајне извештаје, и то у оба смера“.⁴²

Акаши је наредио да се изврши накнадна истрага о експлозији на Маркалама. Вођа истражног тима био је пуковник М. Готје (M. Gauthier). Чланови тима стигли су у Сарајево 10. фебруара, а сутрадан, рано ујутро, обишли су место експлозије и извршили анализу кратера. Тим је од 12. до 13. фебруара разговарао са 13 сведока и с особљем Уједињених нација у Сарајеву. Током 13. фебруара састали су се и с овлашћеним српским и муслиманским представницима: „Тим је, уз помоћ своја два техничка саветника, извршио детаљну техничку анализу на основу физичких доказа нађених на пијаци и околном подручју, анализи кратера извршеној 5. фебруара и техничким информацијама до којих се дошло испитивањем сведока. Прегледана је евиденција о хицима испаљеним тог дана. Теоретски, да би се могли извући колико-толико исправни закључци, ова војна информација би се потом, уз потпуно прецизну анализу кратера, могла довести у везу с процењеним правцем одакле је граната испаљена, углом под којим је испаљена и домету оружја. У пракси није било могуће успоставити такву везу. Војска босанских Срба од прошлог октобра Војним посматрачима УН не дозвољава кретање у североисточном делу сарајевског подручја, а информације БиХ о положајима Армије БиХ на том подручју нису уверљиве. Осим тога, подаци који произилазе из разних анализа кратера не указују на неку тачну локацију или локације на карти које би било могуће погледати. Уз снег који је падао последњих неколико дана и врло велику могућност да су такви докази већ давно нестали, тим не може успоставити никакву везу између добијених војних информација и резултата техничке анализе. На основу изјава сведока, може се закључити да се експлозија догодила 5. фебруара 1994. између 12.00 и 12.15 сати, на препуној пијаци у Сарајеву. Експлозију је проузроковала конвенционална, фабрички произведена минобацачка граната од 120 mm. Минобацачка граната је експлодирала чим је ударила у земљу. Чини се да је граната испаљена на конвенционалан начин из тешког минобацачког

42 *Political, Social and Religious Studies of the Balkans*. Volume III. *The Civil War in Bosnia and Herzegovina 1992–95. Political, Military and Diplomatic History*, ed. Viktor Bezruchenko, (Strategic Book Publishing and Rights Co, 2022), 447. – Безрученко је током рата био члан цивилног штаба команде УНПРОФОР-а за Босну и Херцеговину.

топа. На основу изгледа кратера у време кад је тим вршио анализу, није било могуће тачно утврдити угао пада гранате. Стога, на основу објављених података о оружју, претпоставља се да је извор ватре био између 300 и 5.551 метара удаљен од места удара гранате. Независне истраге које су спровели Војни посматрачи УН и санитарски официр Сектора Сарајево, потврдиле су да укупан број настрадалих, према озбиљности повреда, одговара службеним статистикама, тј. да је било између 250 и 275 мртвих и повређених. Удаљеност од извора ватре јасно покрива подручје од око 2.000 метара с обе стране линије сукоба. Познато је да обе стране имају минобацаче од 120 mm и припадајуће гранате. Нема довољно физичких доказа који би упутили на закључак да је једна а не друга страна испалила ту минобацачку гранату. Обе стране су могле испалити ту минобацачку гранату⁴³.

Када је 17. фебруара 1994. био код председника Туђмана у Загребу, Торвалд Столтенберг му је рекао да у међународној заједници преовлађује уверење да су масакр на Маркалама извршили сами Муслимани. Рекао је и да су нека од пронађених мртвих тела тамо била неколико дана и да „нема сумње“ да тада нису усмрћена, „а као што и сами знате, истрага о томе није проведена. Говори се чак да су нађени и либијски терористи“. Столтенберг је разговор закључио речима да амерички медији снажно утичу на америчку политику, „а да су они врло склони Муслиманима“.⁴⁴

На суђењу генералу Галићу, Судско веће је закључило да је минобацачка граната испалена с територије под контролом Сарајевско-романијског корпуса. У издвојеном и делимично супротном мишљењу, у детаљном образложењу на 15 страна које овде није могуће цитирати, судија Рафаел Нието-Навија (из Колумбије) саопштио је да се, „уз дужно поштовање“, противи том закључку, „пошто нисам уверен да докази показују ван сваке разумне сумње да је тај пројектил испален са територије под контролом СРК“. Пресудом изреченом 5. децембра 2003. Галић је осуђен

43 Трибунал: Младић, доказ П00538.Б. Извештај истражног тима од 15. фебруара 1994. – Када је 22. октобра 2011. говорио на скупу Нови Балкан и проширење Европске Уније који се одржавао у Милочеру, у Црној Гори, Акаши је о инциденту на Маркалама изјавио: „Формирао сам Одбор са пет чланова, великих стручњака који су долазили из пет земаља. Закључак који ми је Одбор предао био је да је, на основу прикупљених података, граната могла да дође и са стране босанских Срба, али и са стране коју је контролисала босанска влада. Дакле, ствар је и даље нејасна“ (<https://www.blic.rs/vesti/politika/jasusi-akasi-jos-nejasno-ko-je-gadao-markale/4lt4kje>).

44 Hrvoje Šarinić, *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem. Između rata i diplomacije 1993–1995 (1998)*, (Zagreb: Globus International, 1999), 118.

на 20 година затвора. Коначном пресудом од 30. новембра 2006. осуђен је на казну доживотног затвора.⁴⁵

У пресуди Радовану Караџићу прихваћени су резултати истраге МУП-а БиХ и закључено да је граната испаљена с територије под контролом СРК-а. Наводимо да је истовремено констатовано да је 5. фебруара на место експлозије дошао УН мајор Џон Расел (John Russell), „и видео је крв и остатке људских тијела, као и кратер и темељито очишћено мјесто удара. Те вечери је у свој дневник записао да вјерује да је Армија БиХ ‘гађала своје’ с обзиром на малу удаљеност с које је пројектил испаљен“.⁴⁶

Са овим закључцима није се сложио судија Melville Baird. Он је у супротном мишљењу, на осам страна које овде није могуће цитирати у потпуности, навео да се, „с дужним поштовањем“ не слаже са закључком већине да је ван разумне сумње доказано да је гранату испалила српска војска: „Нашао сам се пред јасном и неоспорном противречношћу у доказима сведока тужилаштва. А та противречност тицала се саме суштинне тезе тужилаштва. У овој ситуацији, мишљења сам да је већина требало да буде подстакнута да ту противречност реши у корист оптуженог“. Прихватио је као веродостојно тумачење сведока KW 586 да су Муслимани намерно гађали Маркале како би изазвали међународну осуду Срба и тако остварили своје политичке циљеве.⁴⁷ Прихватио је и исказ заштићеног сведока KW 570⁴⁸: „Тај сведок је у свом сведочењу изјавио да је

45 Трибунал: Галић. Пресуде. – Од јануара 2009. Галић казну издржава у Немачкој. Власти Немачке обавестиле су 2014. Трибунал у Хагу да, по тамошњим законима, осуђени после 15 година издржане казне има право да буде пуштен на условну слободу. Међународни резидуални механизам за кривичне судове (наследник Трибунала у Хагу) одбио је, међутим, 24. марта 2021. захтев за превремено ослобађање јер доживотна казна значи да је Галић осуђен на више од 45 година затвора и да ће две трећине казне издржати 13. децембра 2029. године.

46 Трибунал: Јавна редигована верзија пресуде Радовану Караџићу од 24. марта 2016, III, 1669–1670.

47 Сведочење је дато 17. фебруара 2014. године. У питању је бивши припадник полицијске јединице „Бисери“, чији се исказ одвијао уз мере заштите лика и електронске измене гласа. Та јединица је била задужена за обезбеђење Алије Изетбеговића и осталих чланова Председништва БиХ. На питање тужиоца зашто је чекао 20 година да исприча једну тако важну причу, сведок је одговорио да је одлучио да проговори јер је видео, кад се недавно вратио у Сарајево, „да и даље читавих тих 20 година влада иста банда и да јој нитко ништа не може“ (<https://www.slobodnaevropa.org/a/navodni-svjedok-terpija-zavjere-o-sarajevu-i-srebrenici/25266889.html>).

48 У питању је војни обавештај из Канаде. Он је 20. јануара 2013, између осталог, изјавио је да су Срби били оптужени и пре него што је истрага обављена. „Крајње необичним“ назвао је то што је пијаци погодила само једна граната, ако се зна да је из минобачака увек неопходно испалити више пројектила да би се циљ погодио.

на састанку који су 8. фебруара у Сарајеву одржали генерал Роуз и војно руководство босанских Муслимана, Роуз изјавио да се појављују докази да је гранатирање пијаце можда извршила њихова страна. Тај сведок је изјавио да је последице те Роузове изјаве уследила потпуна тишина. Након тога, босанско војно руководство је тврдило да поседује снимак једног разговора између босанских Срба у којем они признају да су починили тај 'злочин'. Сведок је, надаље, изјавио да босанска Влада никад није доставила такав снимак нити било какав доказ који показује да су ту гранату испалили босански Срби. Достављање тог наведеног снимка би једном за свагда разрешило ово питање и представљало би непобитну потврду да кривицу сноси страна босанских Срба. Међутим, тај снимак није никад достављен и о њему више није било речи. То оставља непобитан утисак да је та њихова прича била безочна лаж. То понашање босанског војног руководства неизбежно наводи на закључак да, у најмању руку, постоји разумна сумња у то да је гранату испалила страна босанских Срба. [...] Сходно томе, посматрајући заједно све факторе које сам горе навео, мишљења сам да је овако изграђена конструкција таква да могу закључити да постоји разумна сумња у то да је страна босанских Муслимана испалила ту минобацачку гранату на пијацу Маркале. У тим околностима, сматрам да оптужени мора бити ослобођен ове оптужбе⁴⁹.

Детаљан исказ сведока KW 586 познат нам је из суђења генералу Младићу. Он је 15. децембра 2015, овога пута као заштићени сведок ГРМ 116, сведочио да је напад на пијацу Маркале предложио поглавар Исламске заједнице у Босни и Херцеговини Мустафа Церић, а спровели су га генерали Сефер Халиловић и Мустафа Хајрулаховић. Сведок је рекао да је био присутан на три састанка у згради Народне банке. У пресуди генералу Младићу изреченој 22. новембра 2017. саопштено је следеће: „На тим састанцима присутни су говорили о томе да босански Муслимани

Сведок је назначио да би због високих зграда које окружују Маркале, путања гранате морала да буде готово вертикална, што га је наводило на закључак да је била испалена из непосредне близине: „Били смо шокирани да је само једна граната могла убити и ранити толики број људи. То је било могуће само ако је пијаца била дупке пуна”. Сведок се позивао и на извештаје УНПРОФОР-а, по којима су гранату на Маркале могли испалити „муџахедини” који су гађали „Јевреје који су се евакуисали”, али су „промашили”. Канадски официр је тврдио и да му је један амерички војник показао слику на којој се види како 5. фебруара 1994. једна особа с прозора зграде баца минобацачку гранату на Маркале (<http://www.politika.rs/scc/clanak/246548/Sudar-svedoka-u-procesima-Mladicu-i-Karadzicu>).

49 Трибунал: Јавна редигована верзија пресуде Радовану Караџићу од 24. марта 2016, IV, 2563–2564.

нису у ситуацији да се супротставе босанским Србима и да треба да изазову војну интервенцију међународне заједнице. Жељели су да изазову већи масакр. Церић је рекао да сваког дана ионако погине између 50 и 70 мушкараца, Муслимана, и да ће губитак 200 људи изазвати огорчење и довести до стране војне интервенције. Изетбеговић је најприје оклијевао да прихвати ту идеју, али га је Церић убиједио. На једном другом састанку, Изетбеговић и остали су разговарали о планирању инцидента, који је требало да изведу Сефер Халиловић и Талијан. Свједок је био присутан кад је овај план прихваћен. План је био да се минобацач постави у правцу Шпицасте стијене и да се из њега пуца дуж осе Мрковићи–Шпицаста стијена будући да је село Мрковићи био познати положај босанских Срба, одакле се често гађало. Ватру је намјерно требало усмјерити тако да се ‘утопи у паљбу [босанских Срба]’. Убрзо након усвајања плана, Халиловић и Талијан су се вратили и рекли да нису успјели и да је граната због погрешног прорачуна погодила један кров у близини пијаце. Изетбеговић им је тада наредио да покушају поново⁵⁰.

Судско веће је закључило да је минобацачка граната испалена са територије под контролом Сарајевско-романијског корпуса ВРС, јер је тако пресуђено у првостепеној пресуди генералу Галићу („чињенице о којима је пресуђено“).⁵¹ Према Статуту Трибунала, „чињенице о којима је пресуђено“ у неком претходном процесу, нису могле да се преиспитају на другим процесима.

„Маркале II“ – 28. август 1995. године

У Сарајеву је 28. августа 1995, нешто после 11 сати пре подне, дошло до новог тешког инцидента када је, поново на Маркалама, експлодирала једна минобацачка граната. Према првим подацима полиције у Сарајеву, страдало је 35 лица а 78 је повређено.⁵² У наредних пола сата пале су још четири гранате јужно од пијаце, код пословног центара УПИ и зграде Бошњачког културног центра. Није било погинулих, а повређено је шест или седам лица. Непосредно после тога пуковник Чедомир Сладоје, заступник команданта Сарајевско-романијског корпуса ВРС, забранио је свим јединицама отварање артиљеријске ватре по Сарајеву: „Поново упозоравам команданте јединица на моје наређење о забрани отварања ватре по граду Сарајеву без одобрења са командног места

50 Трибунал: Јавна редигована пресуда Ратку Младићу од 17. новембра 2017, II, 1072.

51 Исто, 1074.

52 Трибунал: Караџић, Младић, доказ П01975.

корпуса. До 14.00 часова известите Команду корпуса да ли сте у времену од 10.00 до 12.00 дејствовали по граду Сарајеву. Ако сте дејствовали, известите о времену дејства, циљу на који је дејствовано, калибру и врсти оруђа из ког је дејствовано и са којим разлогом“.⁵³

На суђењу генералу Драгомиру Милошевићу (он је командант СРК био од 12. августа 1994. па до краја рата), саопштено је да је 28. августа, „у приближно 12.30 часова“, погођена црква на Илићи док је у њој трајала церемонија венчања и да је било погинулих и рањених.⁵⁴ Према српским изворима, до напада је дошло у 13.20 сати; погинула је једна особа, уз 47 рањених.⁵⁵

Према првом извештају УНПРОФОР-а, у 11.10 сати у центар Сарајева пало је пет минобацачких граната калибра 120 mm, једна граната пала је на пијацу и убила преко 30 а ранила више од 80 особа: „Процењује се да је ова минобацачка граната испалена са 170 степени магнетског правца. У току је истрага с циљем утврђивања на којој се удаљености налази тачка испаливања. За минобацачке гранате је веома тешко утврдити позицију испаливања јер је немогуће установити степен набоја коришћен за испаливање пројектила. Зарађене стране су у току поподнева размениле велику количину минобацачких граната, углавном на подручју Бутмира, Добриње и Илиће. У центру града је дошло до размене гранатирања. Ватра је долазила већином са стране војске босанских Срба, а гранатирање је окончано увече када је на центар испалено још пет ракета“.⁵⁶

Овај извештај генерал Бернар Жанвије је истога дана проследио Кофију Анану.⁵⁷

Радван Караџић је одмах упутио проглас свим официрима и војницима Сарајевско-романијског корпуса: „Официри и војници! Јунаци! Перфидност нашег непријатеља налаже ми да вам се овако обратим. Ви сте војнички потпуно остварили наше циљеве: заштитили смо народ и територију, формирали државу и од међународне заједнице добили пристанак да се БиХ дели у три националне државе. Наш непријатељ се са овим

53 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д01013. – Претходно је пуковник Сладоје 23. августа забранио „ненајављена и неодобрена дејства артиљеријско–ракетних јединица по циљевима у Сарајеву“ (Трибунал: Караџић, Младић, доказ П05918).

54 Трибунал: Предмет ИТ–98–29/1. Драгомир Милошевић. Пресуда од 12. децембра 2007, 229.

55 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д02313.

56 Трибунал: Караџић, Младић, доказ П00906.Б.

57 Трибунал: Караџић, Младић, доказ П00012.Б. – Француски генерал Бернар Жанвије (Bernard Janvier) је од 31. марта 1995. био командант свих Мироних снага Уједињених нација (UNPF – United Nations Peace Forces), са седиштем у Загребу.

није помирио. Он хоће да нас протера у Србију и да добије целу Босну и Херцеговину. Пошто је наш непријатељ немоћан да нас победи, он покушава да изазове међународну војну интервенцију у којој би наши положаји били бомбардовани, а затим пробијени нападом непријатељске пешадије. У ту сврху непријатељ чини многе масакре у Сарајеву, бомбардује, подмеће експлозиве, убија цивиле, међу којима је, по правилу, доста Срба. Сва та недела непријатељ и његови савезници широм света приписују нама. Ми морамо учинити све да докажемо злочиначке поступке нашег непријатеља. Гранатирање цивилних циљева је ратни злочин који се кажњава најтежом казном, а непријатељ жели да такве злочине припише вама. Јасно је да смо ми дисциплинована војска, да нам није у интересу да изазовемо војну интервенцију и тако ризикујемо губитак државе. По граду не пуцају Срби, већ највећи српски непријатељи. Зато осматрајте непријатеља како бисте могли да известите о његовим неделима. Посебно осматрајте њихове покушаје да гранате испалују из близине наших линија. Осматрајте и наше линије, да не би неки српски издајник гранатирао без команде и одобрења. Ако би се то десило, знајте да то није Србин већ издајник и плаћеник који угрожава ваше животе, вашу државу и државу свих Срба. Таквог издајника дужни сте спречити и привести правди. Будите војска достојна ваших предака, достојна српског народа. Ви сте најславнија српска војска. Победићемо. У име победе будите блистава српска војска која чува свој народ, државу и свој образ и углед“.⁵⁸

О гранатирању су истога дана разговарали генерали Руперт Смит⁵⁹ и Младић. СМИТ: „Између 11.10 и 11.20 јутрос пет до шест граната пало је у близини пијаце Маркале у Старом граду. Једна од тих граната убила је, верује се, до сада 32 људи, а ранила преко 40. Детаљи се још увек установљавају. Ово је веома озбиљан инцидент. Ја сам веома заинтересован да чујем Вашу страну и верзију ове приче јер, према свим доказима који су ми доступни у овом тренутку, ови пројектили су испалени са Ваше стране. Ја сам посебно изненађен, јер након што смо Ви и ја разговара-

58 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д00314.

59 Руперт Смит (Rupert Anthony Smith, 1943), елитни британски официр, завршио је Краљевску војну академију у Сандхерсту (Sandhurst). Војничку каријеру градио је у источној и јужној Африци, Саудијској Арабији, Северној Ирској, Европи и Малезији. У чин генерала унапређен је 1990. када је преузео команду над 1. оклопном британском дивизијом, стационираном у Западној Немачкој, с којом је учествовао у Заливском рату 1991. године. Од 23. јануара 1995. био је командант УН снага у Босни и Херцеговини.

ли о миру протекле седмице⁶⁰ не видим како се може разговарати када се догађаји инциденти као што је овај. Такође, разумем да су Вас управо обавестили о овом инциденту тако да Вам могу дати времена. Могу Вас позвати касније након одређеног времена уколико желите да установите чињенице на вашој страни. То би било то. МЛАДИЋ: У реду, захваљујем се генералу Смиту на информацији. Управо сам обавештен од мојих сарадника да су извршили провере код свих јединица и поуздано можемо тврдити да тај инцидент са нашом страном нема никакве везе. Наша страна не располаже са разорним пројектилима такве врсте од којих би један могао да унесрећи толико људи и мени је јако жао због несреће која је задесила све те људе, било да су погинули или рањени. Мени је то јако сумњиво јер се дешава по други пут око пијаце Маркале. Ја бих молио генерала Смита да хитно организује једну мешовиту комисију с њим на челу од представника обе стране која би испитала тај цео инцидент. Ја се бојим да ово није муслимански сценарио уочи отпочињања мировног процеса, јер ми стварно нисмо имали никаквог разлога да правимо такав инцидент, нити би нам пало на памет да тако нешто урадимо. Ја бих замолио генерала Смита да своје доказе сачува до нашег сусрета јер слично је нешто тврдио и генерал Роуз на оном првом случају, а испало је да је то муслимански сценарио. СМИТ: Као што сам пре рекао, ја ћу видети шта се може учинити са том идејом. Али, Ви ћете схватити притисак под којим се ја налазим у овом тренутку. МЛАДИЋ: Ја то потпуно разумем и ја бих желео да генерал не подлегне притисцима, већ, у интересу мира, да допринес да се расветли цео тај случај. Тим пре што ти притисци, сами за себе, пуно говоре и вероватно су део унапред смишљеног плана. Ја не бих желео да се подлеже атмосфери и притисцима, већ да се људски и трезвено, на нивоу мешовите комисије, сагледа цео случај. Ја сам већ наредио да се детаљно испита у свим потчињеним јединицама на томе простору да није било случајно неке самовоље и будите уверени, уколико установимо да је неко то учинио самовољно и без знања, бићете извештени и према таквима ће бити предузете ригорозне мере. Ја колико знам, Муслимани су јутрос у рејону Борија имали некакав напад. Бојим се да им то није послужило као услов за прављење инцидента на Маркалама јер су оне већ познате читавом свету. СМИТ: Ја ћу наставити са мојом истрагом о околностима овог случаја. А уколико будем имао било каквих података који би могли бити од интереса за Вашу истрагу,

---

60 Генерали Смит и Младић разговарали су 22. августа у Борикама, у општини Рогатица, и 25. августа у ресторану „Јела“, у близини Сокоца.

ја ћу их проследити што је пре могуће. Ја такође намеравам да поведем овај процес на један рационалан начин и због тога сам и обавио овај телефонски разговор са Вама. И желео бих да затражим од Вас да спроведете најригорознију истрагу на својој страни и да уколико се утврди да је напад почињен од стране неке од Ваших јединица, да се они тачно идентификују као починиоци“.⁶¹

Потпуковник Брајан Пауерс (Brian E. Powers) из Службе за обавештајни рад команде УНПРОФОР-а у Сарајеву, обавестио је 29. августа генерала Смита да је истрага „ван сваке сумње“ закључила да је пет граната испаљено с територије ВРС (вероватно с подручја Лукавице), с удаљености између три и пет километара.⁶²

Онда је Смит позвао Младића у 10.00 сати: „Рекао је да је јучерашњи инцидент изазвао велико интересовање у светским престоницама, а потом је упитао Младића да ли жели да чује закључке прелиминарне истраге. Генерал Смит је изјавио да је сада изван сваке сумње утврђено да је граната испаљена са територије коју контролише војска босанских Срба, као и да је приликом истраге откривено да се место са којег је пуцано налази отприлике три и по до четири километра југозападно од погођеног места. Он је питао Младића да ли је имао прилике да провери своје положаје за гађање који се налазе отприлике на том подручју. Младић је изјавио да су сви положаји проверени и да је он сигуран да није пуцано ни са једног од њих. Још једном је затражио да се формира заједничка комисија која би истражила овај инцидент јер постоје бројне индиције које указују на то да је напад организовала БиХ. Он је навео да томе у прилогу говори следеће: чињеница да се напад догодио на истом месту као и последњи масакр, да је босанска влада одмах сазвала ванредну седницу на којој је тражила да се мировни процес оконча. То је, рекао је он, у складу са стратегијом босанске владе. Смит му се захвалио на томе, додајући да он ипак има обавезу да даље проследи податке прелиминарне истраге, посебно команданту снага [генерал Жанвије] који се управо вратио на то подручје, али да ће му поменути чињеницу да је Младић проверио своје положаје за гађање, да је тражио да се формира заједничка комисија и да и даље намерава да се залаже за мировни процес“.⁶³

61 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д01011. Транскрипт телефонског разговора. Службени превод команде УНПРОФОР-а.

62 Трибунал: Предмет IT-02-54. Слободан Милошевић, доказ П553.25.

63 Трибунал: Младић, доказ П00801.Б. Извештај команде УНПРОФОР-а од 29. августа 1995. године.

На другом састанку специјалног тима истражитеља који је водио истрагу (састанак је почео 29. августа у 16.00 сати), Главни штаб Војних посматрача Уједињених нација доставио је извештај патроле од 28. августа у коме је речено да у време када се догодило гранатирање, „војни посматрачи УН на осматрачким местима нису видели нити чули да су гранате испаљене ни са територије босанске армије, ни са територије војске босанских Срба“.⁶⁴

Током преподнева 29. августа Слободан Милошевић се састао с Хрвојем Шаринићем, а он је о томе председника Туђмана известио на састанку који је почео 29. августа у 17.40 сати у Загребу. Милошевић је у разговору са Шаринићем изјавио да су масакр у Сарајеву претходног дана извршили Срби, али да је то Караџићева одговорност а не генерала Младића: „Каже грозота и срамота. Очито и тиме жели рушити Караџића“. ТУЂМАН: „Да, да, који заплет“. ШАРИНИЋ: „То је кримић прави“. Милошевић је касније током разговора Шаринићу рекао да су то, у ствари, извели Муслимани: „Ипак је интересантно да сваки пут када је некакав скуп то удари, а знате шта је Алији 50 мртвих“. Шаринић му је одговорио: „И то је истина“. Туђманов коментар је био: „Добро, ту је сада чита игра америчка“.⁶⁵

На састанку руководстава СРЈ и Републике Српске одржаном такође 29. августа, Милошевић је изјавио да међународна заједница верује да је граната која је испаљена на Маркале дошла са српске стране, па прети опасност од одмазде НАТО авијације. Генерал Младић је одговорио да му је, непосредно пред полазак у Београд, генерал Смит рекао да су пројектили дошли из два смера под различитим угловима (170 и 220 степени). Младић је закључио да то није могло да буде са српских положаја, већ једино с „муслиманских покретних лансера“.⁶⁶

Штаб генерала Смита је 8. септембра 1995. централној команди УН снага у Загребу доставио „Коначан и свеобухватан извештај о минобацачком инциденту у Сарајеву“. Тражено је да се извештај третира с великом дозом пажње и дискреције: „Морамо и даље бити опрезни приликом обелодањивања наших доказа и података оштрим очима јавности. Поново потврђујемо да немамо ништа да кријемо, али објављивањем наших информација излажемо се ризику да будемо укључени у распра-

64 Трибунал: Караџић, Младић, доказ П01960.Б.

65 Трибунал: Предмет ИТ-06-90. Анте Готовина, доказ П00465. Записник са разговора Фрање Туђмана и Хрвоја Шаринића.

66 Трибунал: Перишић, доказ П00232. „Забелешка са састанка највишег политичког и војног руководства СРЈ и Републике Српске“.

ве стручњака у којима се доносе судови. Други тзв. стручњаци били су, а биће и даље, селективни у погледу доказа које одлуче да узму у разматрање и користе као подршку својим закључцима⁶⁷.

Извештај је, међутим, био више техничке него суштинске природе. Достављени су сви подаци о локацији и броју жртава, уз опис минобачачких граната. Пренесен је извештај Службе за обавештајни рад команде УНПРОФОР-а у Сарајеву од 29. августа, да су пројектили испалени са српске стране, али је речено да је то изведено с удаљености између 1.500 и 3.500 метара. Поновљен је и податак да Војни посматрачи Уједињених нација 28. августа нису могли да потврде која је од зарађених страна испалила пројектиле.⁶⁸

Према изворима Генералштаба Војске Југославије, само пола сата након експлозије гранате, сарајевска телевизија је објавила снимке с места несреће и окривила Србе, а влада у Сарајеву је саопштила да прекида мировне преговоре. Такође, дан касније, у 10.00 сати, УНПРОФОР је на конференцији за штампу саопштио да су Срби криви за масакр, а балистички стручњак је експертизу извршио сат касније: „Експертиза није вршена на лицу места (нису дозволили Муслимани), него на основу фотографија, скица и ТВ снимака. Погинули и рањени нису прегледани, нити је по овом питању вршена било каква медицинска експертиза. Команда УНПРОФОР-а је одбацила српски предлог да се оформи мешовита комисија која би испитала случај“⁶⁹.

Холандски бригадни генерал Корнелис Николај (Cornelis Hendrik Nicolai), начелник штаба команде УНПРОФОР-а за Босну и Херцеговину (од 28. фебруара 1995), Трибуналу је 18. новембра 1996. о Маркалама говорио следеће: „Главни посматрач УН и његово особље су отишли на место догађаја са експертом за анализу експлозије граната. Наложено је да се изврши истрага. Након 24 сата, у уторак 29. августа, добили смо дефинитиван извештај. Истрага је потврдила да се радило о гранати од 120 mm, а такође је потврђен и правац. Наша истрага је потврдила да се ватра није чула у самом граду и да је, стога, врло вероватно да је она дошла изван линије сукоба. На основу властитог искуства, сматрам да је неко морао чути испаливање гранате да је то урађено унутар линије сукоба. По звуку се може разликовати долазећа од одлазеће палбе. Чак и да је

67 Трибунал: Милошевић, доказ П553.24.

68 Исто.

69 Трибунал: Перишић, доказ Д00542. Информација Друге управе Генералштаба Војске Југославије.

испаљена са брда, она се могла чути, то је веома јак прасак. Апарат за регистрацију звука граната га такође није чуо. То све указује на то да је испаљена са велике раздаљине. Након пуцњаве, позвали смо Пале у вези са овим инцидентом и тражили смо објашњење. Затражили смо од Младића да испита пуцњаву, пошто је он порицао да су то учинили Срби. Рекли смо му да можемо разумети да он не зна ко је испалио гранате, али да је то сигурно урадио неко из његових јединица. У уторак, Младић је јавио да је ствар испитана, али је још увек порицао да је било ко из његових јединица испалио гранате. Јасно је тврдио да он то није наредио. Рекао је да мора да су Муслимани испалили те гранате. Били смо изненађени да се тај инцидент одиграо управо у том тренутку, након пада Сребренице и Жепе и током мирног месеца августа када смо преговарали са Србима. Имали смо утисак да су преговори напредовали. Стога сам мишљења да можда Младић није наредио испаливање граната, већ да је сигурно то учинио неки неконтролисани елемент у оквиру његових снага. Међутим, то га не оправдава јер је он и даље одговоран за деловање својих трупа“.⁷⁰

Шта се може закључити?

Други инцидент на Маркалама био је повод за ваздушне ударе НАТО на Републику Српску. Циљ операције под кодним именом „Операција намерна сила“ (*Deliberate Force*), био је да се покаже одлучност међународне заједнице да не допусти некажњено артиљеријско дејство по заштићеном подручју Сарајева и примора руководство Републике Српске да прихвати преговоре о америчкој мировној иницијативи за Босну и Херцеговину, познатој као „Endgame Strategy“. Дипломатска акција за такву одлуку покренута је после пада Сребренице (11. јула 1995) и првих вести о масовним злочинима које су починиле српске снаге.⁷¹ На конференцији министара спољних послова и одбране земаља чији су војници били део мировних снага у Босни и Херцеговини (на конференцији су били и представници Савета безбедности УН, Европске уније, НАТО-а, амерички министри спољних послова и одбране Ворен Кристофер и Вилијам Пери, и генерал Џон Саликашвили, начелник Здруженог генералштаба америчке војске), одржаној 21. јула 1995. у Лондону, извршена је

70 Трибунал: Толимир, доказ Д00070.

71 Амерички председник је о томе разговарао с немачким канцеларом Хелмутом Колом 13. јула, с британским премијером Џоном Мејдором 19. јула и с председником Француске Жаком Шираком 13, 19. и 20. јула. Транскрипти телефонских разговора доступни на: National Archives. Clinton Digital Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/searching>.

модификација одлуке о тзв. двоструком кључу која је у претходном периоду подразумевала да НАТО ваздушне ударе може покрене само на захтев команданта УНПРОФОР-а.⁷² Ваздушни напади почели су 30. августа, у 02.10 сати, а окончани су 21. септембра 1995. године.⁷³

У писму генералу Жанвијеу од 4. септембра 1995. које се тицало НАТО напада, генерал Младић се осврнуо и на гранатирање Маркала: „Зашто нисте јавности презентовали праву истину о догађају на ‘Маркалама 2’ од 28.08.1995. године? Зашто нисте упознали јавност осадрају два телефонска разговора између мене и генерала Руперта Смита поводом тога тешког догађаја, а којима постоји фонозапис? Зашто на лице места није изашла мешовита комисија експерата, како смо се договорили ја и генерал Смит? Зашто снаге УНПРОФОР-а и муслиманска страна нису дозволиле да на лице места изађу неутрални балистички стручњаци? Зашто не обавестите јавност о улози муслиманске стране и експерата обавештајне службе једне стране силе у сценарију догађаја на ‘Маркалама 2’? Зашто јавност од стране УНПРОФОР-а никада није истинито обавештена о сценарију на ‘Маркалама 1’? Да ли од јавности кријете истину о ‘Маркалама 1’ и ‘Маркалама 2’ да би оправдали агресију НАТО-а и дела снага под Вашом командом на Републику Српску? Да ли то радите да би оправдали испољену бруталност у агресији, која је изашла из оквира одговора на ‘Маркалама 2’?“⁷⁴

О природи НАТО интервенције против Војске Републике Српске, критички је 6. септембра пред Саветом безбедности УН говорио Кофи Анан. О томе је, путем посебног писма, одмах обавестио Јасушија Акашија.

Анан је прво рекао да ваздушни напади морају да се обуставе јер они не воде решењу проблема већ само спречавају мирно решење. Затим, ваздушне нападе требало је да спроведе искључиво генерални секретар УН уз консултације са Саветом безбедности („Савет није ни консултован ни прописно обавештен“); Уједињене нације постале су посматрач операције

72 Команда УН снага у Сарајеву оценила је да ће оваква одлука убрзати учешће НАТО-а у рату у Босни и Херцеговини: „На конкретне провокације одговориће се војном реакцијом озбиљних размера“ (Трибунал: Младић, доказ П07701.Б. Извештај за период од 24. до 31. јула 1995).

73 У ваздушној кампањи је учествовало 400 авиона. Они су полетали из ваздухопловне базе Авијано (у Италији), са америчких носача авиона „USS Theodore Roosevelt“ и „USS America“ и француских носача авиона „Foch“ и „Clemenceau“ распоређених у Јадранском мору. Бележимо да је ВРС 30. августа, изнад Пала, оборила француски авион „Мираж 2000“ (Трибунал: Предмет ИТ-03-69. Јовица Станишић, Франко Симатовић, доказ Д00483). Два pilota су се катапултирала, заробљени су, а ослобођени су 12. децембра 1995. године.

74 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д0106.

НАТО-а; изјаве генералног секретара НАТО-а указују на то да он чак ни не зна да УН имају „кључну“ улогу; нападнути су циљеви који далеко превазилазе оно што је Савет безбедности одобрио; медији су известили о нападима на фабрике у Хаџићима и Вогошћи, као и о уништавању релеја Столице на Мајевици који се налази далеко од било које заштићене зоне; будући да је било познато да су снаге БиХ у својим претходним нападима ове године покушавале да униште релеј Столице, НАТО је, по свему судећи урадио за БиХ оно што њена армија сама није успела да постигне;⁷⁵ питао је како УН може да оправда нападе на подручја Босне и Херцеговине која не представљају опасност за заштићене зоне; рекао је и да се НАТО очигледно упустио у политику „несразмерних и распростањених“ ваздушних напада; својим изјавама портпароли Уједињених нација у Сарајеву прекорачили су све разумне границе; данас је Иванко,⁷⁶ „руски држављанин који ради за УН“, запретио Србима да ће бити „потучени“; јуче је други портпарол говорио о уништавању ратне машинерије босанских Срба; то су биле веома тешке изјаве, посебно имајући у виду да би циљ Уједињених нација требало да буде спречавање сукоба; изгледа да је мало тога учињено да се снаге босанске владе натерају да окончају непријатељства; само смо слушали о захтевима који се односе на Србе; дали се уопште било шта захтевало од владе у Сарајеву; постоје озбиљне сумње у вези с инцидентом на Маркалама, као и у погледу поузданости истраге које су спровеле Уједињене нације; порука једног руског официра да помогне својом стручношћу одбијена је без образложења; амбасадор Лавров⁷⁷ желео је да види извештај о истрази: „Можемо да закључимо да Русија није могла да прихвати садашњи, једностран приступ“.⁷⁸

Међутим, када је 15. новембра 1999. Генералној скупштини Уједињених нација поднео извештај који смо више пута већ цитирали, Анан је дао другачије објашњење о инциденту на Маркалама и покретању НАТО операције. Оно је било прилично контрадикторно: „У поверљивом извештају поднесеном команданту УНПРОФОР-а закључено је да је свих пет граната испалено са Лукавице, насеља под српском контролом западно од Сарајева. Тајност која је окруживала истрагу тог инцидента од стране УНПРОФОР-а дала је повод шпекулацијама, које су распиривали Срби, да постоје сумње у то која је страна испалила минобацачке

75 У питању је офанзива Армије БиХ на српске положаје на планини Мајевици, североисточно од Тузле, која је покренута 20. марта 1995. године.

76 Александар Иванко, портпарол Сектора Сарајево УНПРОФОР-а.

77 Сергеј Лавров, тада председавајући Савета безбедности.

78 Трибунал: Перишић, доказ Д00368.Б.

гранате. Међутим, преглед документације Уједињених нација потврђује да је УНПРОФОР сматрао да су докази јасни: свих пет граната испалили су Срби. На дан када је извршен тај напад, командант снага, који је био стациониран у Загребу [генерал Жанвије] и који је под својом контролом држао 'кључ' Уједињених нација за покретање ваздушних удара, био је одсутан из разлога личне природе. Кључ је, стога, привремено прослеђен команданту УНПРОФОР-а у Сарајеву [генералу Смиту]. Тај командант је одлучио да поднесе захтев за ваздушне ударе против Срба, рачунавши да би та сила могла да се искористи. Циљ те операције присиле био би да се српско наоружање уклони ван домета заштићене зоне Сарајева и да се подигне опсада града. Међутим, два проблема су спречила команданта УНПРОФОР-а да одмах окрене кључ. Прво, упркос трајним настојањима током два месеца да се војници УНПРОФОР-а склоне са положаја на којима би их Срби могли узети за таоце, један одред војника, на повратку из Горажда, кретао се српском територијом у источној Босни. Друго, објекти УНПРОФОР-а у Сарајеву су се, као и увек, налазили раштркани по дну долине у којој лежи Сарајево, изложени ватри српских минобацача и артиљерије са околних брда. Командант УНПРОФОР-а је назвао Младића како би обезбедио да се не омета кретање војника који су напуштали територију под контролом Срба. Будући да није хтео да побуди сумњу од Срба, што би могло довести до заробљавања изложених војника, командант је одлучио да Младићу не каже да су стручњаци УНПРОФОР-а потврдили да су Срби испалили оне минобацачке гранате, нити да планира да у знак одговора на то покрене ваздушне ударе против Срба. Младић је, по свему судећи, био задовољан и дозволио је оној јединици УНПРОФОР-а у источној Босни да пређе преко међународне границе и уђе у Савезну Републику Југославију, а тај маневар је завршен исте вечери.⁷⁹ Опет из истог разлога избегавања да побуди сумњу код Срба, командант је такође дао саопштење за штампу у коме је био двосмислен, како у погледу питања ко је испалио минобацачке гранате, тако и у вези с тим на који начин је УНПРОФОР намеравао да реагује. Штампа и органи босанске владе су, као и Младић, били уверени да неће бити никакве драматичне реакције на покољ. Влада је уложила протест због, како је

79 На састанку генерала Смита и Младића одржаном 22. августа договорен је слободан пролаз УН снага из Горажда без икаквих услова или захтева. Младић је саопштио да је о повлачењу британског контингента разговарао с генералом Момчилом Перишићем „и да неће бити проблема“ (Трибунал: Топлимир, доказ П02949.Б. Извештај потпуковника Џејмса Бакстера [J.R.J. Baxter], помоћника генерала Смита, од 22. августа 1995).

рекла, тог последњег у низу примера одсуства деловања УНОПРОФОР-а. Командант УНПРОФОР-а је окренуо кључ у приближно 20.00 часова 28. августа а да се претходно није консултовао са својим претпостављеним у Уједињеним нацијама, нити с иједном од држава које су дале војнике у састав УНПРОФОР-а. Секретаријат је са забринутошћу приметио да је за ту одлуку сазнао шест сати касније и да још увек није добио никакве информације које потврђују ко је одговоран за минобацачки напад. Међутим, командант УНПРОФОР-а је неколико пута разговарао са командантом Јужне команде НАТО-а који је држао кључ НАТО-а за потврђивање веродостојности наређења за покретање ваздушних удара.⁸⁰ Потоњи је послао депешу у којој је навео да су, према заједничкој процени команданта УНПРОФОР-а и њега лично, испуњени услови за покретање ваздушних удара против низа циљева на подручју Сарајева.⁸¹

О стању у Сарајеву током рата Трибуналу је изјаве дао и Дејвид Харланд (David Harland),⁸² шеф Службе за цивилне послове команде УНПРОФОР-а у Сарајеву. Он је иначе после рата био шеф за цивилне послове мисије УН у Босни и Херцеговини (до 1998). Вратио се током 1999. како би извршио истраживање и припремо извештај за Кофија Анана о рату у Босни и Херцеговини, који је предао 15. новембра 1999. године.

У више изјава датих Трибуналу (17. априла 1997, 13. јануара 1998, 9. и 10. фебруара 1998. и 20. и 21. јула 2009), Харланд је говорио и о другом гранатирању Маркала. Рекао је да је „главна сумња“ у вези с тим ко је за то одговоран настала због тога што је генерал Смит новинарима изјавио да је његова истрага показала да није јасно ко је испалио гранате. Ту изјаву Харланд је сада, више него неубедљиво, објаснио на следећи начин: „Пре него што је генерал Смит дао ту изјаву, ја сам разговарао с њим о томе и саветовао му да да такву изјаву, иако смо већ знали да су Срби одговорни. То је била неопходна обмана. Ми смо се спремали да затражимо ваздушне нападе широких размера против Срба и нисмо желели да дамо било какву изјаву која би им омогућила да се припреме, на при-

80 Адмирал Лејтон Смит. Он је у овом тренутку био непосредни командант операције Deliberate Force.

81 Извештај генералног секретара УН, 173–175.

82 Харланд је из Новог Зеланда, где је 1982, у Велингтону, дипломирао енглески језик и књижевност. После тога је две године провео на постдипломским студијама у Кини. Од 1984. до 1987. радио је у програму УН за човекову околину (UNEP). Од 1988. до 1991. био је на постдипломским студијама уметности на Харварду (ту је магистрирао), а 1993. докторирао је право и дипломатију на факултету „Fletcher“ (у Масачусетсу). У Босну и Херцеговину је дошао у мају 1993. године.

мер, тако што ће узети за таоце представнике међународне заједнице. А били смо посебно рањиви у том погледу, будући да је тога дана један одред британских војника прелазио преко српске територије код Горажда и било нам је потребно неколико сати да их безбедно извучемо. И даље мислим да је било исправно саветовати генералу Смиту да убаца елемент сумње у то ко је одговоран за тај масакр. Та обмана је, у ствари, савршено упалила: Срби нису били алармирани нашим изјавама, те стога нису покушали да блокирају излазак нашег преосталог људства са њихове територије. То је уклонило препреке ваздушним нападима много већих размера него раније и уз много мање страха од одмазде Срба. Па ипак, то ме узнемирило будући да сам можда ја придонео трајном миту да постоји реална сумња у то ко је одговоран за други напад на Маркале.⁸³

На суђењу генералу Милошевићу одбрана је тврдила да је на Маркалама подметнута експлозивна направа која је усмртила цивиле и да радарски системи око Сарајева нису регистровали испале гранате. Заштићени сведок „W-137“ је изјавио да је видео цивиле који све жртве гранатирања хитно одвозе у болницу у пртљажницима многих аутомобила, без обзира да ли се радило о погинулима или рањенима, и то пре доласка полиције и припадника УН снага. Сведок је даље рекао да је радарски систем француског батаљона УН снага био неисправан још од почетка рата. Примедбу одбране да су Холанђани и Британци такође имали радарске системе и да они нису регистровали минобацачке ударе „сведок W-137 није хтео да коментарише“. Судско веће је прихватило првобитни извештај УНПРОФОР-а да је радар био подешен за детекцију путање минобацачке гранате испале с удаљености од 950 метара или мање, а да је удаљеност од места удара гранате до линије фронта износила 1.050 метара. Сведок одбране пуковник Андреј Демуренко (он је 1995. био начелник штаба Сектора Сарајево УНПРОФОР-а), изјавио је да је портпарол УНПРОФОР-а на конференцији за штампу, пре него што је истрага почела, саопштио да је су за инцидент одговорне српске снаге. Демуренко је рекао и да је постојало наређење генерала Башелеа (Jean-René Bachelet), команданта Сектора Сарајево, да ће гранатирање Сарајева бити узето као основа за ваздушне ударе НАТО-а. Претресно веће је закључило да „постоји много спорних питања“ око тога шта се заиста догодило 28. августа 1995, али да је „у овим околностима уверено“ да је минобацачка граната која је погодила улицу у близини Маркала испалена с територије

---

83 Трибунал: Младић, доказ П00001.Б.

под контролом Сарајевско-романијског корпуса ВРС, „те да су је испалили припадници СРК“.⁸⁴

На суђењу генералу Младићу, један војни посматрач УН сведочио је да истрага гранатирања Маркала коју су они извршили, није утврдила тачно место отварања ватре јер није било познато с којим су пуњењем пројектили испалени. Такође, Војни посматрачи УН нису могли да потврде која је од зарађених страна испалила пројектиле, а један члан тима је медијима изјавио да је граната вероватно долетела с „босанске стране“. Други војни посматрач УН изјавио је да је приликом израчунавања угла пада гранате користио обичан цивилни компас који је мање прецизан од војног. Рекао је и да је том приликом на себи имао панцирни прслук и „признао“ да је метал у прслuku могао да утиче на компас. Генерал Смит је изјавио да је друга истрага показала да ниједан од посматрачких положаја није известио да је чуо звук гранате, што значи да је она испалена с најмање 1.500 метара удаљености, односно с положаја СРК, „негде између Лукавице и Миљевића“. Дејвид Харланд је поновио свој исказ да је саветовао генералу Смиту да у првој изјави за медије каже да није јасно ко је испалио гранату како би „заварали Србе“ и спречили их да се припреме за предстојеће ваздушне ударе. Претресно веће је закључило да су 28. августа 1995. погинуле најмање 43 особе, а рањено их је најмање 88: „Гранату су испалили припадници СРК“.⁸⁵

Историја нас учи да у ратовима ништа није једноставно, да се они врло ретко воде само између снага „добра“ и снага „зла“ и да још ређе постоје само злочинци и жртве. Бомбардовање Маркала за Србе би био чин самоубиства у тадашњој војној и политичкој ситуацији, па је тешко поуздано закључити да су они то извели. Такође, без непобитних доказа, није могуће закључити ни да су власти у Сарајеву извеле ту акцију да би испровоцирали НАТО интервенцију против Срба. Можда је у праву председник Хрватске који је сугерисао да је у питању „америчка игра“. Праву истину знају само они који су то и урадили, а они о томе, знамо, никада не говоре. Упркос томе, у јавности Босне и Херцеговине доминира уверење да се тачно зна ко (ни)је то урадио, па је то питање, годинама после рата, остало као спорно и као линија раздвајања две националне заједнице.

84 Трибунал: Предмет ИТ-98-29/1. Драгомир Милошевић. Пресуда од 12. децембра 2007, 220–241. – Генерал Милошевић је осуђен на 33 године затвора због бомбардовања Сарајева и „терорисања становништва које је за последицу имало убиства и нехумана дела над цивилима“. Коначном пресудом од 12. новембра 2009. осуђен је на 29 година затвора. Од 22. марта 2011. казну издржава у Естонији.

85 Трибунал: Младић. Пресуда од 17. новембра 2017. године. Том II, 1106–1121.

Резиме

На пијаци Маркала у Сарајеву 5. фебруара 1994. и 28. августа 1995. десила су се два гранатирања у којима је погинуо велики број цивила. За то су оптужене снаге Војске Републике Српске, што је српско војно и цивилно руководство негирало. После првог инцидента, НАТО је запретио ваздушним ударима по српским положајима. Уследила је интензивна истрага која ипак није дала недвосмислен одговор ко је одговоран за гранатирање Маркала. На другој страни, дипломатска активност је довела до тога да су и ВРС и Армија БиХ пристале да повуку своје тешко наоружање с положаја у и око Сарајева у кругу од 20 километара. Споразум о томе потписан је 9. фебруара 1994. године. Спровођење споразума контролисале су снаге Уједињених нација. Иако борбена дејства нису окончана у потпуности, у наредном периоду дошло је до значајног смањења броја оружаних инцидената у Сарајеву. После другог инцидента 28. августа 1995, уследили су и ваздушни удари НАТО алијансе по српским положајима око Сарајева, што је био увод у крај рата у Босни и Херцеговини. Иако су и овај инцидент пратиле контрадикторне информације о томе ко је одговоран, међународна заједница и Трибунал у Хагу прихватили су да су га извршиле српске снаге. Расположена документација и „најбоља истраживачка намера“ не омогућавају јасан закључак о томе ко је одговоран за оба гранатирања.

Sources and Literature

- Ujedinjene nacije. Sudski spisi Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (United Nations ICTY Court Records) (<https://icr.icty.org/bcs/default.aspx>) i Objedinjen sudski spisi (Unified Court Records) (<https://ucr.irmct.org/>) (Tribunal)
- Albright, Madelaine. *Madam Secretary, A Memoir*. New York: Miramax Books, 2003.
- Bezruchenko, Viktor. *Political. Social and Religious Studies of the Balkans*. Volume III. *The Civil War in Bosnia and Herzegovina 1992–95. Political, Military and Diplomatic History*. Strategic Book Publishing and Rights Co, 2022.
- Burg, Steven L., Shoup, Paul S. *The War in Bosnia Herzegovina. Ethnic Conflict and International Intervention*. New York: M. E. Sharpe, Armonk, 2000.
- Clark, Wesley K. *Waging Modern War: Bosnia, Kosovo, and the Future of Combat*. New York: Public Affairs, 2002.
- Clinton, Bill. *Moj život*. Zagreb: Ljevak, 2004.

- Dimitrijević, Bojan. *General Mladić i vojska Republike Srpske*. Beograd: Catena Mundi, Institut za savremenu istoriju, 2019. (Cyrillic)
- Holbrook, Richard. *To End the War*. New York: Random House, 1998.
- Koljević, Nikola. *Stvaranje Republike Srpske. Dnevnik 1993–1995*. Knjiga 1. Beograd: Službeni glasnik, 2008.
- McKenzie, Lewis. *Peacekeeper, The Road to Sarajevo*. Vancouver–Toronto: Douglas & McIntyre, 1993.
- Nikolić, Kosta. „Unija tri republike. Mirovni plan za Bosnu i Hercegovinu iz 1993. godine“. *Istorija 20. veka* 1/2022, 149–178.
- Owen, David. *Balkanska odiseja*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1998.
- Rose, Michael. *Fighting for Peace, Bosnia*. London: The Havill Press, 1998.
- Smith, Roupert. *The Utility of Force*. London: Penguin Books, 2007.
- Šarinić, Hrvoje. *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem. Između rata i diplomacije 1993–1995 (1998)*. Zagreb: Globus International, 1999.

Summary

Kosta Nikolić

“THE MARKALE DOSSIER”. A CASE STUDY OF TWO SHELLINGS OF SARAJEVO IN 1994 AND 1995

Abstract: The paper describes two shellings of Sarajevo’s Markale market in 1994 and 1995. In both cases a large number of civilians were killed, and the forces of the Army of Republika Srpska were accused. The second incident was followed by NATO airstrikes on Serbian positions around Sarajevo. Based on the available material, the article critically reviews all the testimonies about these events and searches for an answer to the question of what exactly happened. However, neither the available documentation nor the “good intentions of a researcher” could allow an unequivocal conclusion about who was responsible for both shellings.

Keywords: Markale, Sarajevo, Army of Republika Srpska, Army of Bosnia and Herzegovina, UNPROFOR, Yasushi Akashi, Ratko Mladić, Michael Rose, Rupert Smith

On 5 February 1994 and 28 August 1995, the shelling of the Markale market in Sarajevo killed a large number of civilians. The forces of the Army of Republika Srpska (VRS) were accused of this, but the Serbian military and civilian leadership denied responsibility. After the first incident, NATO threatened airstrikes against Serbian positions. Although an intensive investigation followed, it still did not provide a decisive answer – who was responsible for the shelling of Markale. On the other hand, thanks to diplomatic activity, the VRS and the Army of Bosnia and Herzegovina agreed to withdraw their heavy weapons from positions in and around Sarajevo within a radius of 20 kilometers. The agreement was signed on 9 February 1994, and its implementation was controlled by the UN forces. Although the combat operations did not end completely, in the following period there was a significant decrease in the number of armed incidents in Sarajevo. After the second incident on 28 August 1995, the NATO alliance carried out airstrikes on Serbian positions around Sarajevo, which was a prelude to the end of the war in Bosnia and Herzegovina. Although this incident was also accompanied by contradictory information about who was responsible, the international community and the Hague Tribunal had already agreed that the shelling of Markale was carried out by Serbian forces. Available documentation and “good intention of a researcher”, however, did not lead to a clear conclusion about who was responsible for both shellings.